

PRIMERES JORNADES SOBRE TOPONÍMIA CATALANA

INTRODUCCIÓ

Els dies 3, 4 i 5 del passat mes de juliol, la sala de convencions de l'Hotel Bellavista de Bellver de Cerdanya va ser l'escenari de les I Jornades sobre Toponímia Catalana, organitzades per la Comissió de Toponímia de Catalunya, amb el suport de l'Institut d'Estudis Catalans i el Consorci per a la Normalització Lingüística i la col·laboració del Consell Comarcal de la Cerdanya, l'Ajuntament de Bellver de Cerdanya i el Parc Natural del Cadí-Moixeró.

Tal com podíem llegir al programa, aquestes jornades es van organitzar amb l'objectiu «d'informar, formar i sensibilitzar els professionals de la llengua sobre la importància de la toponímia i la seva correcta utilització en els mitjans de comunicació, publicacions, retolació, usos públics, etc.». Per aquesta raó, estaven adreçades als «tècnics dels serveis lingüístics de l'Administració i de les empreses, professionals del món editorial i dels mitjans de comunicació, correctors i traductors, universitaris i estudiosos de la toponímia».

Les ponències van tractar diferents aspectes de la presència de la toponímia dins dels àmbits següents: les administracions autonòmica i municipal, la cartografia, els mitjans de comunicació, el turisme i l'excursionisme. També hi va haver ponències que van mostrar l'actualitat dels treballs toponímics a la Catalunya del Nord, al País Valencià, al País Basc i Navarra i a Galícia.

Completaren les jornades la conferència inaugural i la conferència de cloenda, els parlaments de les autoritats, la sortida a la muntanya per conèixer de prop els topònims de la rodalia de Bor, el concert nocturn de música tradicional pirinenca a càrrec del grup La Sonsoni i la visita guiada pel nucli antic de Bellver de Cerdanya i a l'església de Santa Maria de Talló.

Des de mig matí del dijous fins dissabte havent dinat, van ser tres dies aprofitats al màxim pel centenar llarg de participants, amb sessions completes de matí i tarda a la sala de convencions. No era d'estranyar, doncs, que en algun moment semblés que la *bella vista* de l'indret era més un somni que una realitat.

Tot seguit presentem un resum que ens acosta a les intervencions tant dels conferenciants, els ponents i les autoritats com dels altres professionals assistents a les jornades. L'hem agrupat en dos grans blocs: aspectes relacionats amb els topònims com a elements objecte d'estudi i aspectes relacionats amb l'ús

dels topònims per part de les empreses, les diferents administracions i la població en general.

ELS TOPÒNIMS COM A ELEMENTS OBJECTE D'ESTUDI

Les intervencions de Jordi Roigé, director general de Política Lingüística, Joan Pous, alcalde de Bellver de Cerdanya, Joan Martí i Castell, president de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, Josep Moran i Joan Anton Rabella, cap i tècnic, respectivament, de l'Oficina d'Onomàstica de l'Institut d'Estudis Catalans, i Ramon Amigó, especialista en toponímia, aportaren informació i reflexió pel que fa a la caracterització dels topònims.

Utilitat de la toponímia i l'antroponímia

Preguntar a una persona com es diu i d'on és, és a dir, voler conèixer el seu nom —l'antropònim— i el nom del lloc on ha nascut o del lloc on viu —el topònim— és un gest que qualsevol persona de qualsevol part del món fa gairebé instintivament. Estem voltats de topònims i d'antropònims i, sense que hi pensem, formen part de la nostra vida quotidiana d'una manera natural. Els topònims i els antropònims són els noms propis més utilitzats i també els més importants.

Però la utilitat dels antropònims i dels topònims va molt més enllà del dia a dia. La toponímia i l'antroponímia són una font d'informació de totes les èpoques, des de temps llunyans fins avui. Fins i tot actualment disposem d'informació que només ens ha arribat gràcies als topònims i els antropònims. Els topònims i els antropònims lliguen el passat i el present, són un patrimoni immaterial que expliquen una bona part de la història. Per això, mirant-nos-ho des d'una perspectiva inversa, no és estrany que la destrucció i l'eliminació de topònims i antropònims sigui un dels sistemes que malauradament utilitzen els pobles que volen dominar-ne d'altres —com és el cas ben conegut d'una república veïna.

D'altra banda, la toponímia és, a més —i sobretot—, geografia. La presència de la toponímia en rètols, mapes, guies, atles, etc. ens possibilita el coneixement del territori. Sense la toponímia la nostra comprensió de l'entorn no seria pas possible, o en tot cas l'hauríem de pensar necessàriament d'una altra manera. I per la seva relació amb la geografia i la història, la toponímia també és etnografia i arqueologia. La toponímia és, en definitiva, un llegat dels nostres avantpassats que ens ha arribat fins avui.

Tots els topònims, però, no tenen assegurada la pervivència al llarg de la història. N'hi ha que són més resistents i perduren, però hi ha topònims que han desaparegut en el passat i topònims que poden desaparèixer en el present i en el futur. Generalment, els topònims que desapareixen no deixen un buit i són substituïts per topònims nous, no tan sols a causa d'una voluntat genocida exterior,

sinó per la concurrència de factors —interns i externs— de caire molt divers. Sovint també hi ha el perill que els topònims nous no siguin adequats. Per això, atès que la toponímia no pot ser el reducte de l'extravagància de la historicitat arbitrària, convé eliminar els noms comercials i estrambòtics que fan de topònims i substituir-los pels topònims tradicionals del lloc.

Pel que fa a la relació entre toponímia i antroponímia, cal assenyalar també que mantenen un lligam força corrent. Molts antropònims provenen de topònims, alhora que molts antropònims han donat lloc a topònims. Tot plegat explica la tendència natural de les persones de buscar l'origen dels topònims i els antropònims i que també històricament sovint s'hagin anat produint discordances a l'hora d'escriure els topònims i els antropònims que hi estan relacionats. Fins i tot, la influència popular ha pogut acabar modificant un topònim, com s'esdevingué en el cas de *Bellvitge*, fruit de la modificació del nom germànic de dona *Amalvitge*.

Finalment, pel que fa a l'enumeració, la classificació i la sistematització dels topònims, cal que els estudis i els treballs de toponímia actuals tinguin presents els aspectes que detallem tot seguit:

- la pronunciació actual del topònim (tot nomenclàtor hauria de relacionar els topònims amb la transcripció fonètica)
- l'existència o no de l'article en el topònim (*Bellver de Cerdanya*, però *la Cerdanya*)
- el manteniment dels articles i les preposicions en el topònim quan n'hi hagi
- el manteniment del nom comú en la mateixa llengua del nom propi quan el topònim és una traducció d'una altra llengua
- l'omissió o el manteniment del nom comú quan és possible (*[la ciutat de] Vic i el [riu] Ter*) i el manteniment quan no es pot ometre (*el torrent de Colobres i el cap de Creus*)
- l'accentuació tant de les majúscules com de les minúscules
- l'aplicació de la normativa pròpia de cada llengua a l'hora de pronunciar els topònims no catalans
- la pronunciació dels topònims segons la variant dialectal a la qual pertanyen
- la morfologia i la concordança adequada del topònim amb la resta d'elements de l'oració (*les Planes és molt bonic*)
- la pronunciació formal (*Valldoreix*) i la pronunciació col·loquial (*Valldoreig*) del topònim, i
- el manteniment de la forma escrita (*Valldoreix*) del topònim.

Observant aquests aspectes enumerats es garantirà encara més la utilitat dels topònims.

Els exònims

La tendència actual és de no crear nous exònims amb forma catalana.

Si un exònim té forma catalana, cal utilitzar la forma catalana. Però si no en té, aleshores cal utilitzar la forma de la llengua d'origen. El problema pot sorgir quan no és clar quina és la llengua d'origen d'aquell exònim. En casos en què en un mateix territori conviuen llengües amb un estatus diferent —l'una, autòctona i no oficial, i l'altra, oficial però no autòctona, per exemple— pot resultar difícil decidir en quina llengua escriurem l'exònim.

En el cas d'un exònim d'una llengua que s'escriu en un alfabet diferent del llatí, sovint la forma ens arriba a través d'una altra forma que no és l'originària. Convé, doncs, saber si ens arriba en l'alfabet original de l'exònim o en un altre alfabet.

Pel que fa a l'escriptura dels exònims no catalans, és recomanable utilitzar la transcripció en les obres divulgatives i la transliteració en les restringides.

La toponímia i els estudis superiors

La toponímia és absent en els currículums dels estudis superiors. Aquesta absència pot explicar, en part, el desconeixement que hi ha de tota mena de topònims.

Es considera, doncs, necessària la inclusió de la toponímia en els estudis universitaris.

*L'ÚS DELS TOPÒNIMS PER PART DE LES EMPRESES
I LES DIFERENTS ADMINISTRACIONS*

Representants diversos de les administracions i d'empreses vinculades directament amb l'àmbit de la toponímia van presentar treballs duts a terme en aquests últims 10 anys i van comentar la seva tasca professional diària lligada amb el maneig dels topònims.

El Nomenclàtor oficial de toponímia major de Catalunya

El *Nomenclàtor oficial de toponímia major de Catalunya* —presentat públicament aquest 29 d'octubre passat— és el fruit de cinc anys de treballs i de col·laboració entre la Generalitat de Catalunya, l'Institut Cartogràfic de Catalunya, l'Institut d'Estudis Catalans, el Consorci per a la Normalització Lingüística i l'Associació Catalana de Municipis i Comarques i la Federació de Municipis de Catalunya. Hi han participat d'una manera directa 689 municipis, que representen el 72,8 % del total.

L'edició d'aquest nomenclàtor s'ha fet en format paper i s'està preparant en

format DVD. També està previst que pròximament es pugui consultar directament a través d'Internet.

El projecte preveia que els mapes tindrien una escala d'1:250.000, però posteriorment es va optar perquè l'escala fos d'1:50.000. Gràcies a aquest canvi de criteri, el *Nomenclàtor oficial de toponímia major de Catalunya* inclou ara molts més topònims dels que hauria inclòs si s'hagués elaborat amb l'escala inicial.

Per aquest motiu, el *Nomenclàtor* omple un buit molt important que hi havia fins ara en la toponímia oficial, ja que així com hi havia topònims que tenien reconeguda oficialment la seva forma —els noms dels municipis, per exemple—, n'hi ha via molts d'altres —sobretot de menys rellevància administrativa— que no la hi tenien, i aquest fet generava conflictes o casos de difícil solució. Una bona part de la toponímia major, doncs, ha estat la gran guanyadora amb l'edició d'aquest nomenclàtor.

Experiències de toponímia municipal i supramunicipal

L'Ajuntament d'Olot, d'acord amb altres organismes de la ciutat, va iniciar un programa de revisió ortogràfica de tots els topònims del municipi per garantir que tots els topònims s'escriuissin correctament en plànols, rètols, publicacions, etc. Però de la simple revisió ortogràfica es va passar a un replantejament total, que va portar a l'elaboració d'una normativa municipal sobre toponímia amb la voluntat de preservar i recuperar el patrimoni lingüístic —així, per exemple, una casa de nova construcció ha de tenir un nom català. En el camp de la toponímia s'ha aplicat la mateixa visió de conjunt que fa que també hi hagi una normativa sobre el color de les façanes.

A Terrassa hi ha la Comissió del Nomenclàtor, que en la seva tasca de fixar el nom oficial de totes les vies urbanes de la ciutat a vegades ha hagut de recórrer a solucions imaginatives —com el cas del carrer de la *Mare de Déu de las Angustias*, situat en un barri edificat la segona meitat del segle passat que té molts carrers amb advocacions de la Mare de Déu.

El Nomenclàtor de Barcelona, des de l'annexió —al final del segle XIX— de les poblacions que ara són barris de la ciutat, ha sofert grans modificacions: molts carrers han canviat de nom, s'han hagut d'eliminar noms de carrers duplicats, s'han canviat noms de carrers dedicats a personatges desconeguts per noms de personatges de l'enciclopèdia, etc. Posteriorment s'ha descobert que molts d'aquests personatges desconeguts eren membres de famílies que van habitar zones inicialment despoblades als segles XIX i XX, i que molts noms —com Solsona, Navarra, etc.— no eren topònims sinó antropònims. Actualment hi ha el criteri de no dedicar carrers a persones vives i de no fer-ho a les mortes fins passats cinc anys del traspàs. Tampoc no es poden posar noms d'empreses comercials als carrers.

Al parc natural dels Ports hi ha taules panoràmiques amb l'explicació dels topònims. Aquestes taules han tingut molta acceptació, ja que l'explicació dels topònims —tant si és oral com si és escrita— agrada molt a tothom.

L'Institut d'Estudis Catalans és l'autoritat lingüística en matèria de toponímia, encara que una part de la toponímia —els nuclis de població— són de competència municipal. El cas del monestir d'Escaladei és paradigmàtic: l'Ajuntament de la Morera del Montsant vol que passi a dir-se *monestir de Scala Dei*. De fet, tot i que hi ha uns criteris generals, ara com ara cada ajuntament exerceix les seves competències de manera particular. Per això, la Comissió de Toponímia impulsarà l'aprovació d'uns criteris generals nous que serveixin als ajuntaments a l'hora d'aprovar noms de competència municipal i evitin situacions com la descrita.

La senyalització viària

El Departament de Política Territorial i Obres Públiques, amb la col·laboració de l'Institut d'Estudis Catalans i del Consorci per a la Normalització Lingüística, ara fa 10 anys va dur a terme la revisió dels rètols de les carreteres i es va iniciar el procés per reemplaçar tots els que presentaven incorreccions.

La cartografia

L'Institut Cartogràfic de Catalunya, alhora que ha fet el pas del sistema tradicional sobre paper al sistema digital, ha continuat duent a terme l'edició de mapes en diferents escales amb la sempre complexa incorporació dels topònims. De la mateixa manera que no és possible un món sense toponímia, tampoc no ho és sense cartografia.

El món editorial i la cartografia

Actualment s'està recuperant el valor de la toponímia com a patrimoni que cal preservar i que cal conservar en les formes autòctones.

A l'hora de cartografiar cal tenir en compte aquests factors:

- El tipus d'edició (oficial o comercial).
- El nivell del lector.
- L'àmbit territorial (per determinar el tipus d'escala).

També són fonamentals per a la presentació visual els recursos tipogràfics i les formes d'implantació.

En el cas de paraules de llengües amb un alfabet diferent del llatí, cal determinar si s'opta per la transcripció o per la transliteració.

Des del punt de vista editorial, l'atles suís possiblement és el millor del món. Presenta una edició multimèdia amb una cartografia digital que incorpora, per exemple, la sonorització dels topònims.

La cartografia, que és més antiga que el llenguatge escrit, no pot quedar al marge dels progressos de les noves tecnologies.

La televisió, la ràdio i els diaris

La Gran Enciclopèdia Catalana (GEC) —tant en paper com en línia— i l'*Atlas* de la GEC són les obres de referència més consultades a l'hora de conèixer la idoneïtat d'un topònim. Però s'ha constatat que també se'n consulten d'altres que ja han quedat obsoletes, la qual cosa posa en evidència que hi ha una manca de coordinació en la difusió dels canvis en els topònims.

Davant d'aquest fet, els professionals demanen que hi hagi una antena de toponímia i una altra d'antroponímia que puguin proporcionar-los assessorament en la seva activitat professional.

També comenten que no s'ha de dramatitzar si circulen solucions diferents en determinats casos, com succeeix a vegades en la toponímia menor.

Pel que fa a la pronúncia dels topònims catalans es considera raonable que cadascú els pronuncii en la seva parla. Si es pot conèixer la parla de les persones que viuen en la zona del topònim, millor. I si es pot i es vol pronunciar en aquesta parla, també. Però és una situació complexa i no es pot considerar indispensable.

Pel que fa a la pronúncia dels exònims, també es considera raonable que cadascú els pronuncii en la seva parla.

L'excursionisme i el turisme

La casuística en aquest camp és molt gran, ja que els topònims catalans i els no catalans apareixen escrits tant en publicacions escrites en català com en altres llengües. A més, diferents territoris, diferents realitats sociolingüístiques, diferents realitats polítiques, diferents sensibilitats, fan que la tasca editorial pel que fa als topònims sigui prou complexa.

Això porta a concloure que un dels aspectes més importants a l'hora d'escriure els topònims en aquestes publicacions és disposar d'uns criteris i aplicar-los amb coherència.

En aquest àmbit, com també succeeix en el dels mitjans de comunicació, la toponímia menor és la que presenta més problemes. Un lloc pot arribar a ser anomenat de maneres molt diferents segons els grups socials (excursionistes, escaladors, pagesos, etc.) i segons les persones de llocs diferents. Així, hi ha muntanyes amb tres o quatre noms.

Per aquest motiu, el més important és que amb el mapa o amb la guia tothom arribi sense perdre's al lloc on vol arribar. El topònim, per al qui va d'un lloc a un altre, tindrà sempre el valor prioritari de la informació, més enllà dels aspectes més estrictament científics.

No caldrà haver de recórrer a solucions incorrectes, però, si hi ha bona sin-tonia i un treball conjunt entre topògrafs, cartògrafs i especialistes en toponímia. En aquest sentit sempre serà també molt important escoltar els habitants de l'in-dret que estudiem i els autors locals.

*Treballs de toponímia a la Catalunya del Nord, al País Valencià,
al País Basc i Navarra i a Galícia*

A la Catalunya del Nord, d'acord amb el tristament cèlebre article 2 de la Constitució francesa, el que és oficial i administratiu no pot ser en català, però tot i això hi ha voluntat de recuperació de topònims catalans. Aquesta recuperació es fa en la llengua escrita i és molt difícil en la llengua oral. El diccionari toponímic francès, oficial, és intocable, però només comprèn toponímia major, la qual cosa ha permès obrir una via de possibilitat de canvis en la toponímia menor. Així, del 1985 ençà, sota l'impuls de Joan Becat, extraoficialment s'han adaptat al català tots els topònims menors amb l'acceptació de les autoritats locals. També s'han col·locat plaques de carrer en català i en versió bilingüe francocatalana. De fet, cada ajunta-ment posa les plaques que vol i com vol. I, si no són només en català, per descomptat sempre és millor que siguin en francès i en català que no pas només en francès.

Al País Valencià, l'autoritat sobre la toponímia la tenen els municipis i la Ge-neralitat Valenciana. Això provoca que hi hagi una diversitat de casos: topònims en català, topònims en català i en castellà, i topònims en castellà. També és molt freqüent la presència d'elements catalans en topònims castellans i d'elements cas-tellans en topònims catalans. La Conselleria de Cultura ha traspassat a l'Acadè-mia Valenciana de la Llengua el projecte d'un atles lingüístic del País Valencià, a escala 1:10.000. Ja hi ha editats 35 llibrets —un per municipi—, acompanyats d'un CD-ROM en els municipis que vulguin pagar-ne el cost. Ja s'ha editat el CD-ROM de Carcaixent i el resultat és excel·lent, ja que dóna moltíssima informació, més enllà de la toponímia.

Al País Basc, l'autoritat sobre toponímia la tenen els municipis, i a Navarra, el govern autònom. A la zona bascofona els topònims bascos tenen una presència de gairebé el 100 %, mentre que en la no bascofona aquesta presència és molt me-nor. També hi ha diversitat de casos, com els següents:

Uarte Arakil	un municipi, una població	en basc
Gernika-Lumo	un municipi, dues poblacions	en basc
Donostia/San Sebastián	un municipi, una població	en basc i en castellà
Iruñea/Pamplona	un municipi, una població	en basc i en castellà

A Galícia, l'autoritat sobre toponímia la té el govern autònom i la Comissió de Toponímia és l'organisme encarregat de dirigir els treballs que hi tenen relació. Actualment està desenvolupant el Projecte Toponímia de Galícia, que vol recollir

tots els topònims del país en un període de 5 anys. El treball es durà a terme a partir de la informació existent i amb la col·laboració dels ajuntaments, del govern autònom i de la Reial Acadèmia Gallega. Es localitzaran tots els topònims a sobre d'ortofotografies de diferents escales.

CONCLUSIÓ

Tant de bo que aquest resum hagi servit per fer-nos una idea aproximada del que es va tractar a Bellver de Cerdanya al juliol. Si fem cas de les manifestacions dels organitzadors i —cosa que sempre és encara molt més important— dels mateixos participants, l'objectiu de les jornades —recordem-lo: «informar, formar i sensibilitzar els professionals de la llengua sobre la importància de la toponímia i la seva correcta utilització en els mitjans de comunicació, publicacions, retolació, usos públics, etc.»— es va acomplir a bastament, sobretot pel que fa a la informació i a la sensibilització.

Ara bé, si una cosa va quedar ben clara per a tothom és que queda molta feina per fer. Això no vol dir pas que no es reconegui que fins ara ja se n'ha fet força, però el que tenim per davant és extraordinàriament més gran. Ho demostra, per exemple, l'admiració i la perplexitat que van envair els assistents a les jornades en conèixer l'edició multimèdia dels nomenclàtors municipals del País Valencià i l'atles multimèdia suís, que incorpora la sonorització dels topònims. Són treballs excel·lents dels quals sembla que nosaltres ens trobem encara a molts anys llum.

Hem de conèixer, doncs, quines són les propostes que resumeixen millor l'aportació en clau de futur de les Primeres Jornades sobre Toponímia Catalana. Segons el nostre parer, són aquestes:

1. La toponímia ha de formar part dels estudis superiors.
2. En els nomenclàtors hi ha d'haver la transcripció fonètica dels topònims.
3. En l'edició de nomenclàtors s'hi han d'incorporar les noves tecnologies multimèdia.
4. S'ha d'elaborar un corpus de toponímia.
5. S'ha d'editar un manual de toponímia, amb els criteris per a l'escriptura i la pronunciació dels topònims.
6. S'han de redactar uns criteris per a l'aprovació de topònims nous.
7. S'han d'aplicar els criteris amb coherència.
8. Els topònims nous han de ser autòctons.
9. Hi ha d'haver coordinació entre tots els professionals que treballen la toponímia (topògrafs, cartògrafs, editors, especialistes en toponímia, tècnics, polítics, etc.).
10. Hi ha d'haver entesa entre els professionals que treballen la toponímia i les persones que desinteressadament poden aportar informació toponímica.

Després de llegir aquest decàleg encara es fa més evident que queda molt per fer. Hi ha punts que sempre s'han acomplert més o menys, i del que es tracta és que s'acompleixin amb el màxim de qualitat i de quantitat. D'altres, s'han d'estrenar completament i costarà més de fer-los arribar a bon port.

D'ara endavant, doncs, les institucions i les persones que treballem directament o indirectament en el camp de la toponímia hem de fer el possible perquè aquests deu objectius —cadascun al seu ritme— es puguin anar fent realitat en un futur proper. Les Primeres Jornades sobre Toponímia Catalana ens hi empenyen.

JAUME MARCET I PRIMS